

יסוד ההיתר דבישול בחמה והמסתעף

א. מהלך א' דאינו דרך בישול / ב. מהלך ב' אינו תורת בישול / ג. מהלך ג' מפני שלא היה במשכן / ד. מהלך ד' כח אחר מעורב בו / ה. המבשל באור דבר שכבר נתבשל בחמה / ו. נפק"מ לדין דוד שמש בזמננו / ז. עוד נפק"מ לדין בישול במיקרוגל

נתבאר בגמ' (ל"ט.) בשם רב נחמן דמותר לכתחילה לבשל בחמה, ורק בתולדות חמה הוא דאסרו במתני' משום החשש דילמא אתי לאחלופי בחמי האור, אבל בחמה עצמה אין איסור, וכן נפסק בטור ושו"ע (סימן שי"ח סעי' ג.). והנה עיון גדול צריך לבאר מה שורש ההיתר דבישול בחמה, דהא אף דברים הדומים למבשל אסרו כמו שכתב השו"ע (ריש סי' שכ"א) לענין מליחה ע"ש, וא"כ מה סברא יש להיתר בישול בחמה יותר מזה, ולא רק בירור טעם יש כאן, אלא דכמה נפק"מ רוובתא לדינא נפיק מיניה, וכדיבואר בעז"ה. [כל מראה מקום להלכה במאמר זה שלא ציינתי הסימן, כוונתי לאור"ח סימן שי"ח סעי' ג.].

א. מהלך א' דאינו דרך בישול

ותחילה לראש יש להביא דברי רש"י שפירש (ד"ה דשרי) להדיא דטעם ההיתר הוא מחמת "דאין דרך בישולו בכך, וחמה באור לא מיחלפא דליגזר הא אטו הא", וכע"ז כתב הר"ן הכא (ד"ה בחמה) וכ"כ להדיא הריטב"א (החדשות, בסוגיין). משמע דההיתר הוא משום שאינו דרך מלאכה, וכך העתיק בשו"ע"ר (סעי' ז), ובפשטות הביאור בזה, דהוי ככל שינוי שבמלאכת שבת שהוא יותר קיל. [וכיו"ב תמצא בפלתי (יו"ד סי' פ"ז סקי"ב) ובמחזיק ברכה להרב החיד"א (יו"ד שם ס"ו) ובדברי השואל בשו"ת בית מאיר (סי' י"א) אלא דע"ש שהוא עצמו דחה דבריו, וכ"כ בקובץ שיעורים בכתובות (ס. או"ר"ב) וכ"ה בתשובות נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' מ"ג) וע"ע באבני"ז (יו"ד סי' פ"ח)].

אלא דאם כן עדיין יש לעיין לפי דבריהם א"כ למה הוי היתר גמור לכתחילה, ולא הוי ככל שינוי שאסור עכ"פ מדרבנן, כמבואר כמ"פ במסכתין (כגון הא דלקמן צב. וקג. ועוד, עיי' אריכות בזה בספרי שרביט השולחן על הלכות שבת סי' שכ"א הערה ז.). וביותר למה לא נאסור עכ"פ משום דדומה למבשל, כשם שאסרו כן מליחה (וכדלעיל), ואף שההבדל פשוט דהתם דרך כבישה ומליחה כן, משא"כ זה אינו דרך בישול כלל, מ"מ עדיין צריכין אנו למידע אמאי לא הוה ככל שינוי שאסור מדרבנן. ולכאורה י"ל דשאני בישול בחמה שהוא "שינוי גמור" שבזה מותר לכתחילה (כמבואר בשו"ע"ל סי' צ, הביאו הב"י ריש סי' שכ, וכ"כ בפסקי רי"ד לקמן ע"ד; ועיי' שו"ע"ר סי' שכ"א ס"ז. והארכת בספרי שם). אמנם עיי' באגלי טל (האופה אות מד) שנתקשה בזה, ועוד תמה שם לדברי רש"י דלדבריו יוצא שאין לשינוי זה תוצאה באיכות הבישול וא"כ תמוה הא דאמרו בפסחים (מ"א:) דפסח שבישלו בחמי טבריה האוכלו אינו לוקה משום מבושל, דלא חשיב מבושל אלא ע"י האור. ולפי דברי רש"י שהוא רק שינוי בפעולה ולא בתוצאה, הרי אף שבחמה אינו "מבשל", אבל "מבושל" שייך שפיר אף בחמה בכל מקום לבד משבת דיש היתר מיוחד ד'מלאכת מחשבת', ואמאי אינו לוקה.

ב. מהלך ב' אינו תורת בישול

ומכח ב' תמיהותיו מסיק שם האג"ט, דאינו שינוי רק בפעולת הבישול אלא בתוצאת הבישול. אמנם טרם נביא דבריו יש להקדים דלכאורה הדברים מפורשים כבר בלשון המאירי (לח: ד"ה אמר המאירי המשנה השניה) "מפני שהחמה אין בה תורת בישול", ולכאורה ביאור דבריו דלא רק שהוא שינוי בצורת עשיית המלאכה אלא אינו בישול כלל ואף חזיון בישול אין בו, וא"כ אף דבר שכבר נתבשל בחמה אינו חשיב "מבושל". ואכן כע"ז ביאר באגלי טל (שם, ובהקדמה אות ג) דאף מדרבנן אינו אסור הכא, דכלל לא חשיב בישול, דשאני חמה שיש גם שינוי באיכות הנפעל, דהא זה ברור דיש שבח עצים בתבשיל ושבח אור בתבשיל, וצ"ע שאם יקשה בעיניך דבר זה יש לך לעיין באבן עזרא (שמות יב, ט). ולפי הבנה זו לק"מ מפסחים, דאכן לא חשיב מבושל לכל דיני התורה ואינו

דין לעניין שבת. ובהערות לאג"ט ראיתי שציינו דלפי דבריו גם יובן היטב מה שאמרו (שו"ע או"ח סי' תנ"ב ס"ה) דאין מגעילין בחמין שהוחמו בחמה, ע"ש.

ובזה ביארו האחרונים הנ"ל את פלוגתת הר"ן והרמב"ן לענין המולח בשבת אם חייב משום בישול מאחר דקי"ל 'מליח כרותח', דדעת הרמב"ן (מסכת ע"ז, דף ע"ד:) והיראים (ח"ב קל"ט. מעבד) שהוא פטור, משא"כ דעת הר"ן (לח: מדפי הרי"ף) דהמולח חייב משום בישול דמליח כרותח. וביארו, דמה שהר"ן מחייב אף שאינו תולדת האור ולכאורה היה אפשר להתיר משום שהוא כבישול בחמה, אלא דשאני רתיחה שע"י מליחה שדרכו בכך, וא"כ אין היתר כבחמה שאין דרך בישול בכך. משא"כ אי נימא דההיתר דחמה הוא משום שחסר בבישול שבו, דאין בתבשיל שבח האור, א"כ ה"ה דמליחה פטור מה"ט, ע"ש. [אלא שיש מהאחרונים שכתבו דע"י מליחה גם חשיב תולדות האור. ואולם במה שהמנ"ח (מוסר"ש י"א) חידש דרך מלח מבושל חשיב תולדת האור, האבנ"ז הנ"ל פליג עליו, ע"ש. וע"ע בשעה"מ (פ"ה מחומ"מ הכ"ד) ובפר"ח (יו"ד סי' ס"ח סק"ח) ובית מאיר (יו"ד שם) ובשו"ת בית שערים (סי' ק"א) ושו"ת אוצר חיים (סי' כ"ג)]. עכ"פ הרי מבואר דהיתר דחמה הוא מחמת שינוי, או שינוי באופן פעולת ועשיית הבישול, או שחסר באיכות הבישול.

ג. מהלך ג' מפני שלא היה במשכן

והנה המבי"ט בקרית ספר (פ"ט משבת) ובחידושי חת"ס (שבת לח: ד"ה והנה, וכ"ה בספרו תורת משה עה"ת ויקהל) כתבו דיסוד ההי, וכתב "ונצטערת הרבה בזה היתר דבישול בחמה אינו מחמת שינוי, אלא נובע ממה שלא היה כן במשכן. אלא דהאחרונים עמדו בהבנה זו מב' צדדים, א' דהא דעת התוס' (דף ב. ד"ה פשט) דאף מלאכה שלא היה במשכן חשיב תולדה וחייבים עליו, וא"כ לכאורה ה"ה בחמה. ועוד לפי"ז גם יוקשה דברי הגמ' פסחים שם אמאי פטור בפסח, והא שם אי"צ דומיה דמשכן, שהוא דין מיוחד לגבי שבת (וכן תמה בנוב"י שם ובאג"ט שם, ובאבנ"ז סי' קצ"א אות ו).

אלא דגם ראיתי בתשובות אגרות משה (ח"ג סי' נ"ב) שעמד בקושיא הראשונה, ועל כן שזר דברי רש"י ודברי המבי"ט בחדא מחתא, דמחמת שלא היה במשכן אינו אב מלאכה, אבל אינו תולדה כיון שאינו כדרך בישול, ועי' בזה במש"כ אאמור"ר בספרו דרכי הלכה (ח"ב עמ' שכ"ה). ועי' בשו"ת הר צבי (ח"א סי' קע"ט) ובברכת שמעון (שבת סי' כ"ג). ושוב מצאתי דהחת"ס עצמו כבר נדרש לזה בחידושו לחולין (דף ק"ג ע"ב) דעפ"י ז' יוקשה דברי הש"ס בפסחים, ותיירץ שיטתו בשם תלמיד אחד, דשונה בישול בחמה שאינו נחשב כלל לאפיה ובישול, ע"ש דמסיק ע"ז ונכון הוא. והנה בקובץ "עיון השבת" (נדפס תשע"ב, צאנז בני ברק) נדפס מערכה גדולה ממרן אדמו"ר בעל הדברי יציב זי"ע, ושם הרחיב היריעה בפלוגתת הראשונים בהיתר בישול בחמה, והביא דברי החת"ס, ופלפל שם אמאי רש"י עצמו לא היה יכול ללמוד ההיתר כהחת"ס, כי דעת רש"י עצמו (לקמן צב.) דאי"צ למילף ממשכן אלא שמלאכה זו אסורה, אך לא פרטי ואופני המלאכה, דבאופן עשייתה אזלינן בתר "אורח ארעא" כלשון רש"י שם, וא"כ לרש"י אף אם לא היה בישול בחמה במשכן, הרי אם היה אורח ארעא היה חייב, ועל כן דקדק לומר דטעם ההיתר שאינו כדרך מלאכה. משא"כ דעת הירושלמי (שבת פ"י ה"ג) דכל פרטי המלאכה בעי למילף ממשכן [ועי' אג"ט בהקדמה]. וע"ע שעמד על המחקר בדין הבערה אם כשמבעיר ע"י חמה [כגון ע"י זכוכית מגדלת] אם דינו כבישול בחמה ומותר או דאינו דומה לבישול וחייב, וע"ש שתלה הדבר בטעמי ההיתר דחמה, ע"ש.

ד. מהלך ד' כח אחר מעורב בו

ביאור מחודש מאוד יש בשו"ת אבנ"ז (סי' קנ"ט אות כב), דשאני בישול שהוא תלוי בגורם אחר, דהאור מבשל ולא הוא, ולכן חייב רק אם עושה כדרך המלאכה, משא"כ כשעושהו שלא כדרך הוה ככח אחר מעורב בו דאין איסור. ע"ש. ונראה לצרף לזה דין הזורה שחייב ברוח מסייעתו משא"כ אם שינה זורה ביד פטור, ומטעם הנ"ל דכח אחר מעורב בו ושינה מדרך המלאכה, עי' מנ"ח (זורה סק"א) מה שהביא בשם הרא"ש (פ"ו סי' י"א) ע"ש, וע"ע במנחת שלמה (ח"א סי' י') מה שדן בסברא כזו. ועי' בספרי 'שרביט השולחן' (הערות לסי' שי"ח סעי' יא) מש"כ בשם האור שמח דאף בכלי שני אינו עובר משום בישול מחמת דהוי ככח כוחו, ע"ש. וע"ע בספר אור שלום עמ"ס שבת (סי' י"סק"ח). אלא דגם ע"ז יל"ע מהא דפסחים. אלא דיל"ע בדבריו אם דוקא משום שלא היה הדרך

כן במשכן הוי ככח אחר מעורב בו, או כיון שאין דרך העולם כן הוי ככח אחר מעורב בו, והנפק"מ פשוט, והוא באופן דכל העולם נהגו כן אם משוי עלייהו שיחשב מכאן ולהבא כדרך המלאכה או לא, ועיי לקמן מש"כ מזה.

ה. המבשל באור דבר שנתבשל בחמה

ממוצא דברים אלו אנו למידים, דנחלקו הראשונים והאחרונים אם דבר המבושל בחמה נקרא מבושל אלא דלענין שבת א"א לחייבו, או דכלל לא הוי מבושל, ונפק"מ גדולה להלכה יש לענין הא דקי"ל (או"ח סי' שי"ח ס"ז) דדבר שכבר נתבשל מותר לשוב ולבשלו בשבת [באופנים המבוארים שם] אבל דבר שנאפה או נצלה אסור לבשלו אח"כ בשבת, וא"כ יש לדון לענין דבר שנתבשל בחמה אם מותר אח"כ לבשלו באור [היינו תולדות האור - כלי ראשון שאינו ע"ג האש], דאי חשיב בישול, ה"ה דשרי אח"כ לבשלו בחמי האור, אולם אם לא חשיב מבושל ה"ה דאסור בנידון זה. וראש המדברים בזה הוא הפרמ"ג (סי' שי"ח, משב"ז סק"ו), אלא שהוא דיבר לענין דבר שנתבשל ב'תולדות חמה' ובחמי טבריה, אבל נראה דה"ה בחמה עצמה, כי מאי שנא, ובנידון הפרמ"ג האריכו כמה פוסקים וביניהם המנ"ח (מצוה ז' סק"ה) ובאבנ"ז באו"ח (סי' קכ"ט סק"ב) ובדעת"ת (ס"ג) בשם תשובה מאהבה (ח"א סי' ר"ט), ועיי מש"כ בזה הגאאמו"ר בדרכי הלכה (שם עמו שכ"ז). ולדידי נראה להוסיף בזה ראייה חזקה מהתוס' בפסחים (כד: ד"ה פרט) והשיטמ"ק במנחות (דף כא), ע"ש.

ו. נפק"מ לדין דוד שמש בזמנו

ועוד נפק"מ נראה להוסיף, דלכאורה לדעת הסוברים פשוט דאף אם יהיה מציאות שדרך כל העולם לבשל בחמה גם לא יהיה איסור, דסוף סוף לא היה כן במשכן. וא"כ לכאורה יהיה נפק"מ להלכה בין שיטתם לטעם הא', והוא לדין דוד שמש. דזה ברור דהיום דרך בישול 'מים' הוא גם בחמה, ע"י דוד השמש, וא"כ לכאורה לדעת רש"י האמור הוי ככל בישול האסור, אך להחת"ס, בחמה לעולם שרי. ובאמת דבעיון בדברי האחרונים תראה שרוב הפוסקים שדנו בנושא הדוד שמש התעסקו בעיקר אם הגדרת הבישול בו כבישול בחמה המותר או בתולדות חמה האסור, אך לא נדרשו לנידון זה לומר דאף אם חשיב כבישול בחמה מ"מ אפשר דגם חמה עצמה אסורה האידנא, עיי בשו"ת ארץ צבי (סי' קי"ב) ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' י"ט, וח"ח סי' י"ד), וביביע אומר (ח"ד סי' ל"ד) אף פסק כדרכו בכחא דהתיירא עדיף ע"ש, ועיי לאאמו"ר (שם עמו שכ"ו) בדבריו, ועיי בשו"ת מנח"י (ח"ד סי' מ"ד) ושו"ת שבה"ל (ח"א סי' צ"ד) וברית עולם אופה (או"י ג') וביסודי ישורון (מע' ל"ט מלאכות) ובשו"ת חלק"י (ח"א סי' ע"ח) ועוד רבים למאוד, אלא דיל"ע למה לא נחתי לענין הנ"ל דהשתא כבר דרכו בכך, וא"כ אפשר דיש בו איסור מה"ת.

וכעת ראיתי שהשש"כ (פ"א הערה קמ"ה) דיבר מזה, וכתב ע"פ רש"י הנ"ל דיש מקום לומר דיש איסור בזה"ז אף בחמה, אלא שמביא שם מהגרשז"א ז"ל להוכיח מהמג"א (סי' ש"א סקנ"ז) דאף במקום שדרכו בכך אין איסור לבשל בחמה. ע"ש. [ואולי יש ראייה דהמג"א לא תפס כסברת רש"י לדינא, אלא כטעם הב' או שאר המהלכים, ויל"ע].

ז. עוד נפק"מ לדין בישול במיקרוגל

ועוד יש נפק"מ לדין מיקרוגל, וכמש"כ האג"מ (ח"ג סי' נ"ב), דאם הטעם משום שאין דרכו, א"כ האידנא שדרך בישול בו שפיר נאסר, אך אם ההיתר מבוסס על שינוי באיכות הבישול או על שלא היה במשכן דבזה י"ל דאפי' דהאידנא כבר נעשה הדבר מצוי מאוד, מ"מ לא חשיב בישול מה"ת. [ולטעם דכוח אחר מעורב בו, יל"ע אולי במיקרוגל הוא גרוע יותר, ויל"ע]. אך עיי במנחת שלמה (ח"א סי' י"ב סק"ב) הביא דהחזו"א אוסר מצד אחר, דשפיר חשיב תולדת אש משום "עיבור אש", והגרשז"א דחה דבריו ודעתו דודאי אין בו איסור תורה כל שאינו ממש אש, ועיי בשש"כ (פ"א הערה י"ב) שהביא הנפק"מ בין ב' טעמי האיסור לדין פחית הנקראת "הפחית הלוהטת" שהומצאה, שבשעה שפוחתים אותה מתחמם האוכל שבה מחומר כימי מיוחד, ע"ש. וע"ע בספר חבצלת השרון עה"ת (פרשת בשלח).

ואף דלכאורה אינו נפק"מ לדינא, כי ממילא יש כמה וכמה איסורי תורה ואיסורי דרבנן בהפעלת כלי חשמלי כמיקרוגל, אלא דנראה דעדיין יהיה נפק"מ לדין בשר בחלב אם מותר בהנאה, עיי בשו"ת רב פעלים (ח"ג יו"ד סי'

ה) שדימה המבשל בשר בחלב שאינו עובר כמו לענין בישול בחמה בשבת. ואף לענין שבת יהיה נפק"מ לכאורה בדין דבר יבש שנתבשל במיקרוגל מער"ש (כגון ביצה וכיו"ב), וכעת רוצה בשבת להניחו בכ"ר שאינו ע"ג האש, האם שרי מדין יבש המבושל כ"צ שאין בו בישול אחר בישול, או דהוה כנתבשל בחמה שיש אחריו בישול כמש"כ בפרמ"ג שהבאתי לעיל (באות ה), ויל"ע אם ה"ה במיקרוגל.

נערך ע"י: הרב מנחם מנדל שמרלר
 להערות והארות ניתן לפנות: שמרלר רחוב הרב לנדא 3 בני ברק
 או בכתובת אימייל: gmail.com@5700099